

LAKATOS László Péter

A SZÁMVITELI ÉRDEKHORDOZÓI ELMÉ- LETEK EVOLÚCIÓJA ÉS A SZABÁLYOZÁS

– KLASSZIKUS TÉZISEK ÉS ÚJ IRÁNYOK
A PÉNZÜGYI BESZÁMOLÁSBAN

A modernkori számvitel egyik alapvető kérdése, hogy a pénzügyi beszámolás címzettjét – az érdekhordozókat – miként lehet azonosítani. Ez a törekvés már a klasszikus, azóta meghaladottá vált elméletekben is központi szerepet töltött be és modern, posztmodern elméletekben kulcsfontosságúvá vált. A tapasztalatok alapján az azonosított érdekhordozók köre módosult, bővült. Ennek a fejlődésnek a vizsgálata során a számvitel számos olyan ismérték sikerült azonosítani, amely segítségével a vonatkozó szabályok tökéletesíthetők. Emellett az evolúció vizsgálata segítségével közvetlenül is megfigyelhetővé vált az, hogy a számvitelt extern módon szabályozó hatalom szükségessége milyen feltételek teljesítése mellett igazolható. A vizsgálat során azonosíthatóvá váltak olyan helyzetek, amikor a számviteli szabályozó és „kívülről irányított” pénzügyi beszámolás szuboptimális helyzethez vezet. A cikk az érdekhordozói elméletek fejlődését a klasszikus felfogásoktól indulva mutatja be. Feltárja, hogy a modern – jelenleg elfogadott – koalíciós vállalatfelfogás miben hozott újat, elsősorban miként hívta életre az extern szabályozót.

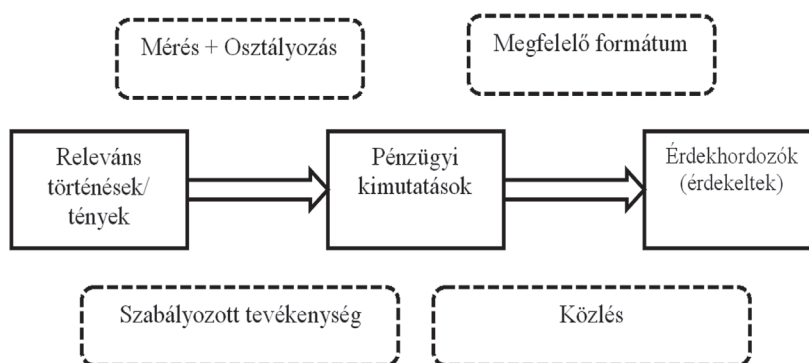
Kulcsszavak: számvitel, pénzügyi beszámolás, érdekhordozói elméletek, számvitel szabályozás, érdekkonfliktus

A pénzügyi beszámolás a számvittudomány egyik leglátványosabban fejlődő alrendszere. Az érdekhordozói elméletek evolúciójának vizsgálatát a fogalmi keretek meghatározásával kell kezdeni. Egyelőre nincs konszenzus a számvitel fogalmáról, és az sem valószínű, hogy a pénzügyi beszámolásra rövid időn belül egységesen elfogadott definíció születik (Lakatos, 2009). A fogalmi keretek azonban kifeszíthetők úgy is, ha a témában mértékadó szerzők¹ által megalkotott fogalmak közös halmazát tekintjük, amelyet Watts és Zimmerman vizsgálatai így foglalnak össze: „a számvitelre legtöbbször úgy gondolunk, mint a mérése és közlése azoknak a közgazdasági tartalommal bíró információknak, amelyek relevánsak a döntéshozók számára” (Watts – Zimmerman, 1986). E definícióból már származtatható a pénzügyi beszámolás fogalma. A pénzügyi beszámolást a számvitel azon alrendszerének tekintjük, amely segítségével a szabályozott számvitel által létrehozott eredmény materializálódik az érintettek

számára. Értelmezve a fogalmat: ez az a folyamat, amikor a számviteli szabályozás során előálló iránymutatás alkalmazását követően egy *produktumhoz* jutunk, és ezt a produktumot – amit tradíciók és földrajzi elhelyezkedéstől függően nevezhetünk pénzügyi kimutatásnak, éves beszámolónak, vagy éppen éves jelentésnek² – közöljük azokkal a személyekkel, akik a benne foglalt információ megismerésében érdekeltek (1. ábra).

1. ábra

A pénzügyi beszámolás sematikus folyamata

VEZETÉSTUDOMÁNY

A definíciókból levonható következtetések közül a téma szempontjából kritikus, hogy a pénzügyi beszámolás során szükség van legalább egy érdekeltre (címetre, érdekhordozóra), hiszen e nélkül „okafogyottá” válik a tevékenység. Így a pénzügyi beszámolás értelmezéséhez elengedhetetlen az érdekhordozói fogalom értelmezése. Emellett e fogalmak elemzéséből kivehetők a pénzügyi beszámolás téma szempontjából alapvető összetevői: a közlés és a szabályozás.

A közlés és az érdekhordozók

A közlés alatt a pénzügyi beszámolás kapcsán azt a folyamatot értem, amely során a szabályozott tevékenység nyomán előálló pénzügyi kimutatás eljut az érdekhordozókhöz (érdekeltekhez). A közlésnek több számviteli aspektusa van, azonban kétségtelenül az érdekhordozók körülhatárolása okozta a legnagyobb fejtörést a tudományterület kutatóinak. Az érdekhordozók azok a személyek (vagy személyek egyesülései), aki(k)nek érdekében (érdekükben) áll egy gazdálkodó egységről a számvitel által előállítható gazdasági természetű adatokat szerezni (Lakatos, 2009). Ahogyan arra Baricz kutatásai is rámutattak: az érdekhordozók azonosítása nélkül az előállított produktum (beszámoló) öncélúvá válik, képtelen lesz betölteni szerepét (Baricz, 1999).

Az érdekhordozók körülhatárolása során a pénzügyi kimutatások előállítóinak azt kell eldönteniük, hogy kik a címzettek, tehát melyik az a csoport, amelynek érdekeit képviselni kell. A koalíciós vállalatelméletek eredményei rámutattak arra a tényre, hogy az érdekhordozók törekvései, igényei korántsem homogének.

Éppen ezért minden pénzügyi beszámolási rendszer első „döntései” között kell szerepeljen annak kijelölése, hogy az előállítandó produktum kinek készül, ki a címzett, vagyis ki az érdekhordozó. E kérdéskör fejlődésének szempontjából megkülönböztettek korai elméleteket, modern felfogást és posztmodern megközelítést.

A korai elméletek

A korai elméletek kiválasztásos alapon működtek (Malasics, 1996; Lakatos, 2009). Ezek az elméletek nem kísérelték meg a különböző információigényeket és érdekeket egyeztetni, hanem minden – e körben említésre méltó – elmélet kiválasztott egy felhasználót, és az ő érdekeinek rendelte alá a pénzügyi beszámolást, majd ebből vezette le a számviteli szabályozás szükségyszerű tartalmát. Ezek az elméletek ugyan mind megbuktak – ami innen nézve korántsem meglepő, ismerve a már említett koalíciós vállalatelmélet eredményeit –, mind a maguk módján hozzájárultak a pénzügyi beszámolás fejlődéséhez.

A korai elméletek közül kiemelkedő jelentőségűnek tekinthető a birtokosi elmélet (Merino, 1993)³, az egységelmélet (Paton, 1922), az alapok elmélete (Vatter, 1947), a reziduális tőkeelmélet (Staubus, 1961) és a menedzsmentelmélet (Goldberg, 1965). Az elméletek kétségtelenül máig érezhető hatást gyakoroltak a tudományterületre, részletes taglalásuk azonban túlmutat a jelen cikk keretein⁴, ezért itt csak a lényeges elemek ismertetésére szorítkozom (az elmélet tézisei, a megoldott probléma, a megválaszolatlanul hagyott kérdések). Az elméletek lényeges tulajdonságait az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat

Klasszikus érdekhordozói elméletek elemzése

Elmélet	Az elmélet központi állítása(i)	Az elmélet eredményei	Az elmélet gyengéi
Tulajdonosi elmélet	Az egyetlen címzett a tulajdonos, a mindent felülíró cél a rendelkezésre álló vagyon kiszámítása. <i>Alapegyenlete:</i> $\sum \text{Eszköz} - \sum \text{Kötelezettség} = \text{Tulajdonosokra jutó vagyon}^5$	Meghatározza a tulajdonos számára legfeljebb kiosztható vagyont.	Nem különül el a tulajdonos és a cég vagyona, a tulajdonoson kívüli érdekhordozók nem érvényesülnek.
Egységelmélet	A gazdálkodó egység külön (autonóm) egység. A tulajdonost megillető vagyont különbségként képi. <i>Alapegyenlete:</i> $\sum \text{Eszköz} = \sum \text{Rendelkezésre álló tőke}$	Tisztázza a különbséget a tulajdonos és a vállalkozás vagyona között.	Nem azonosít érdekhordozókat: a cél maga a kimutatások összeállítása. Ez nyilvánvalóan „öncéllá” alakul.

<p>Alapelmélet (Alapok elmélete)</p>	<p>Tagadja a tulajdonosorientált felfogás helyességét, mivel az nem az egyetlen érdekhordozói csoport. Az egyes érdekhordozói csoportoktól teljesen elvonatkoztat, a vagyont elvontan szemléli.</p> <p><i>Alapegyenlete:</i> $\sum \text{Eszköz} = \sum \text{Alapok}$ (az eszközökön lévő korlátozások)</p>	<p>Felismeri azt, hogy több érdekhordozó van párhuzamosan.</p>	<p>Az eszközök alapokhoz rendelésén keresztül keresi a megoldást („kinek mi jár”), erre azonban nem sikerült a gyakorlatban is kivitelezhető megoldást találni.</p>
<p>Reziduális tőke</p>	<p>A pénzügyi kimutatások elsősorban azokat szolgálják, akik hozzájárulását a „többi finanszírozó után” (lényegében utoljára) kell teljesíteni.</p> <p><i>Alapegyenlete:</i> $\sum \text{Eszköz} - (\sum \text{Kötelezettségek} + \sum \text{Elsőbbségi részvények}) = \text{Reziduális tőke}$</p>	<p>Bevezeti a reziduális tőke (nettó eszköz) fogalmát és bizonyítja, hogy annak maximalizálása a többi érintett érdekét is szolgálja. Továbbfejlesztett változata rámutat a saját tőke és a kötelezettségek közötti éles különbségtétel szükségességére.</p>	<p>Nem biztosítja a tulajdonosi igényeken kívüli adatigények kielégítését.</p>
<p>Menedzsmentelmélet</p>	<p>Az elmélet a kiszorgálandó érdekhordozóként a menedzsmentet nevesíti. Így az ő információigénye az, amely mindennél lényegesebb.</p> <p>Alapegyenlet erre az elméletre – természete miatt – nem adható.</p>	<p>Azonosítja a menedzsment kivételes helyzetét. Hozzájárul a megbízó-ügynök elmélet számvitelre ültetéséhez.</p>	<p>Képtelen magyarázatot adni a többi érdekhordozó igényeire; nem veszi figyelembe a jövőbeli befektetőket, és azt sem, hogy pontosan a menedzsment az, amelynek az adatok rendelkezésére állnak, így nem kell a pénzügyi beszámolásra támaszkodnia.</p>

Forrás: (Lakatos L. 2009)

A modern felfogás: a koalíciós elmélet és a szabályozás

A vállalatelméleti kutatások fogalmazták meg az úgynevezett koalíciós vállalatfelfogást. A koalíciós vállalatfelfogás a vállalatot *célösszességnek* tekintette. A különféle érdekhordozók (stakeholderek) elérendő céljaik érdekében összefogtak (koalícióra léptek), és mindenki a saját célját (egy vállalati részcélt) kívánta érvényre juttatni. Így összességében a célok ütköztetése után alakult ki a követendő irány, amely az egyéni célok – adott egyén „erejével súlyozott” – eredőjeként adódott (Chikán, 2003).

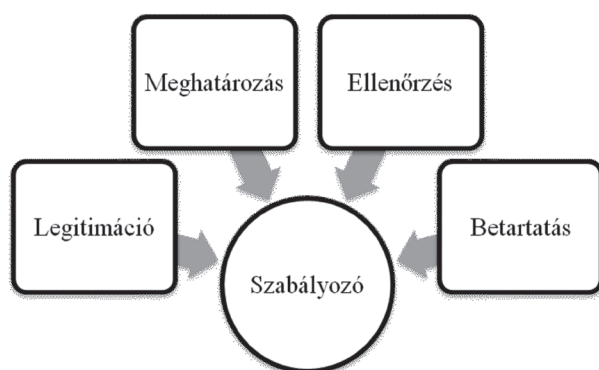
Ez a megközelítés vagy „vállalatfelfogás” értelmezhető a számvitelre is. Ha elfogadjuk azt a tézist, hogy a pénzügyi kimutatásoknak az érdekhordozókat kell szolgálniuk, akkor a feladat így fogalmazható meg: hogyan valósítható meg, hogy ne egy-egy érdekhordozót szolgáljunk ki (ahogyan tették azt a parciális vagy korai felfogások), hanem *a koalíció egészének a céljait tart-suk szem előtt?* Ez az ártalmatlannak tűnő kérdés a modern számviteli korszak egyik alapproblémájához vezetett. Ha figyelembe vesszük azt a triviális tény, hogy a „koalíció” tagjainak legalább részben eltérőek a céljaik, akkor ebből levonható az a logikai következtetés, hogy

adatigényeik sem esnek egybe. Ezt a helyzetet úgy lehet feloldani, hogy megkíséreljük *összehangolni* az egyes igényeket. Ebből ered egy új szereplőnek, a *számviteli szabályozónak a szükségessége*. Ezzel eljutottunk egy minőségileg más szereplőhöz, amely a pénzügyi beszámolás teljes folyamatát átfogja, hiszen a tevékenység szabályait extern módon határozza meg, ideértve a közlés formáját és minőségét is. Ez az új szereplő az 1970-es évektől kezdődően dominálta a számviteli tudományos viták jelentős hányadát. Egyszerű logikai következtetés-lánc segítségével tisztázható, hogy a szabályozó végső soron döntést hoz arról, hogy a létező érdekekből melyiket fogadja el jelentősnek, méltányolhatónak, vagy éppen melyeket mellőzi. A kutatások során ezért a mértékadó szabályozók⁶ döntéseinek különös jelentősége van; a mértékadó szabályozók döntései ugyanis – jól működő mechanizmusok esetében – leképződései a számviteli gondolkodásnak, tehát a döntéseken keresztül vizsgálhatóvá válik a számviteli fejlődés. E kitértetett szereplő természetét és tevékenységének tartalmát a következő definíció (2. ábra) foglalja össze: „*A számviteli szabályozó az a megfelelő legitimációval rendelkező szervezet, amely meghatározza, hogy milyen adatigények, milyen szabályok szerint kerüljenek kielégítésre, és ellenőrzi a szabályok betartását.*” (Lakatos, 2009)

VEZETÉSTUDOMÁNY

2. ábra

A számviteli szabályozó tartalmi összetevői

A fogalomhoz kapcsolódóan hangsúlyozom: a legitimitás *nem feltétlenül* tisztán jogszabályokból fakad, bár a szabályozás természetéből eredően (meghatározás, kényszer, betartatás stb.) általában nem megkerülhető az állami kényszer legalább érintőleges megjelenése, amely csak a jog betartatását jelentheti. A legitimitás itt azt is jelenti, hogy a számviteli szakma a szakmai szervezeteken és a megvalósuló gyakorlaton keresztül követi, „visszaigazolja” a szabályozás tartalmát.

Összekapcsolva a szabályozás megjelenését a klasszikus elméletekkel megállapítható, hogy a fenti tartalmi elemekkel rendelkező szabályozóra nincs szükség akkor, ha egyetlen homogén, megfelelő erővel bíró érdekcsoportról van szó, melynek az igényeit teljesítjük, hiszen nincs „ellenérdekű fél”. Ez ad magyarázatot arra, hogy a klasszikus elméletek mellett elkülönült, igazán erős háttérrel rendelkező szabályozó nem alakult ki.

Korunk környezetére alkalmazva a koalíciós vállalatelmélet számviteli „fordítását” Baricz (1999) a koalíció adategénnyel fellépő tagjait a következő szereplőkkel azonosítja:

- tulajdonosok,
- hitelezők,
- menedzsment,
- munkavállalók,
- piaci partnerek,
- állam,
- érdekvédelmi szervezetek.

A koalíciós elmélet – a klasszikus elmélethez képest – nem fogalmaz meg új vagy más adategényeket. Az adategényeket ugyanis a parciális elméletek már azonosították. A koalíciós elmélet arra hívja fel a figyelmet, hogy a címzettek között érdekütközés van. Baricz (1999) – vizsgálatának európai beágyazottsága mellett⁷ – több érdekülönbséget és célrendszert is feltárt, amely mentén az egyes érdekek elválnak:

Jövedelemkivonás vs. jövedelem-visszatartás: az érdekhordozók saját érdekeik érvényesítése érdekében olyan szabályok elérését célozzák meg, amelyek a számukra kedvező helyzet elérését eredményezik. A jövedelemkivonás a saját tőkén, ennek következtében az időszaki eredményen keresztül befolyásolható. Az egyes érdekhordozói csoportok különféle technikákkal kísérlik meg – a számukra megfelelő irányba – módosítani az eredményt. Az egyes csoportok céljai – az eredmény kapcsán – általában a következők:

- *Meghatározó részvényesek* (tulajdonosok): a cég tartós működéséből kívánnak elsősorban profitálni, ezért többnyire nem az évenkénti kifizetésre kerülő magas osztalék elérése a céljuk, sőt az eredmény alacsony szinten tartásával éppen ezt szeretnék megakadályozni.
- *Nem meghatározó tulajdonosok* (kiszármazók): általában magasabb osztalék elérésében érdekeltek, így céljaiknak a magas eredmény kedvez.
- *Hitelezők:* az eredménytől közvetlenül nem függ a helyzetük, de ellenérdekeltek a pozitív értékben, hogy a tulajdonosok részére kifizetések történjenek, hiszen ez csökkenti a hitelek visszafizetésének fedezetét, ugyanakkor az eredményességben láthatják a tőke és a kamat visszafizetésének garanciáját. A jövedelem visszatartásában és a felosztható jövedelem korlátozásában érdekeltek, biztosítandó a visszafizetést.
- *Költségvetés:* nyíltan nem közöl célokat, de az adó, illetve azt megelőzően az adóalap minél magasabb megállapítása áll érdekében, mivel ezzel saját bevételét és mozgásterét javítja. Ez leggyakrabban a magasabb eredmény kimutatásával áll összhangban.
- *Menedzsment:* megítélésük sok esetben az eredménytől függ; a tapasztalat az, hogy a lehető legmagasabb, stabilan fenntartható eredmény a céljuk. Beyer empirikus adatok alapján bizonyította, hogy a menedzsment az *előrejelzett eredménytől való eltérés* hatására is „fogékony” a jövedelem (eredmény) manipulálására. Cikkében igazolja azt a sejtést, hogy átváltás van e manipulálás költsége és az eltérés létezése miatti (negatív) hasznosság között⁸ (Beyer, 2008). E meglátás nemcsak a bizonyított állítások fontosságában rejlik, de rámutat arra is, hogy a külső elemzők lényeges véleményformálói és – a menedzsment reakcióin keresztül – *alakítói* is a pénzügyi kimutatásoknak. Az empirikus tapasztalatok azt mutatják, hogy a menedzsment legalább középtávon érdekelt a pozitív (kiosztott) eredményben (Boesso – Kumar, 2009; Wolk – Dodd – Rozycki, 2008; Lakatos, 2009).

Adatok közzététele vs. adatok visszatartása: a másik problémás terület a rendelkezésre bocsátott adatok mennyisége és köre. Nyilvánvalóan vannak olyan érdekhordozói csoportok, amelyek egyes adatok nyilvánosságra hozatalában nem érdekeltek, és vannak olyanok, akiknek nem fűződik ahhoz érdekük, hogy az igényelt adat ne álljon rendelkezésre.

- *Menedzsment:* ebből a szempontból a legkedvezőbb helyzetben lévő csoport, mert ők „belülről” látják az állapotokat, számukra minden vállalatban belüli információ adott. Az információkorlátozás leggyakoribb és leglényegesebb okozói.
- *Meghatározó részvényesek:* a befolyásos tulajdonosok érdekeltek lehetnek abban, hogy bizonyos adatok ne derüljenek ki, elkerülve ezzel a hitelezők vagy a kisztrésvényesek hitel-, illetve tőkeki vonását.
- *Kisztrésvényesek:* abban érdekeltek, hogy ne legyen eltitkolt információ. A kisztrésvényesek lehetőségei behatároltak, sokszor az úgynevezett „lábbal szavazás”⁹ áll rendelkezésükre, mint jelzési mód.
- *Hitelezők:* az adatok közzétételében érdekeltek, hiszen a megbízható adatok alapján tudják megítélni, hogy a kölcsönadott eszközök megtérülése miként lehetséges, illetve, hogy szükséges-e lépéseket tenni a károk minimalizálása érdekében.
- *Költségvetés:* szerepe a kérdésben érdekes. Közhatalmi szerepéből kell kiindulni a téma megítélésénél. Az adóztatáshoz szükséges információkat hatalmi jogosítványai révén – ha megfelelő kikényszerítő mechanizmusokkal is rendelkezik – megszerzi. Ebből a szempontból tehát a gazdálkodó egységek viselkedése már-már érdektelen. Az állami szerepkörből adódóan azonban klasszikusan a részletes informálásban érdekelt szereplők közé sorolandó, hiszen a külső felek informálása így vagy úgy a szabályozó tevékenység kapcsán alakul ki, amelyhez a kikényszeríthetőség az államon múlik.¹⁰

2. táblázat

**Érdekhordozói ellentétek
(jövedelem és információ)**

	Pozitív irányú érdek	Negatív irányú érdek
Jövedelem- kiosztás	„kistulajdonos”, költségvetés, menedzsment	meghatározó tulajdonosok, hitelezők
Részletes informálás	„kistulajdonos”, hitelezők, költség- vetés (állam)	menedzsment, meghatározó tulajdonosok

A fenti (2. táblázat) megállapítások általában véve igazak, tehát elképzelhető olyan helyzet, amikor egy adott érdekhordozói csoport – valamely speciális indok miatt – a leírttól eltérő érdekeket képvisel. Ami azonban kétségtelen, és amit megmutatott a koalíciós elmélet: az *érdekek nem esnek egybe, vagyis ütköznek*. Ahogyan már korábban megállapítottuk: ez az érdekelletét vezetett el a szabályozó létrejöttéhez, amely idővel létre is jött mint független szereplő.

Kulcsfontosságú, hogy ütközés akkor következik be, ha a különböző érdekhordozók *ténylegesen léteznek*. Mivel a szabályozás az érdekütközés terméke, így ennek létezése is csak akkor támasztható alá, ha az ezeknek az ütközéseknek a feloldására szolgál. Hamar bebizonyosodott ugyanis, ha akként építünk be a pénzügyi beszámolásba egy független szabályozót, hogy az nem képes, esetleg meg sem kísérli az érdekelletéteket feloldani, akkor az szuboptimális eredményhez vezet (Holtahusen – Leftwich, 1983; Ross, 1979; Jensen – Murphy, 1990).

A költségvetési érdekhordozó, úgy tűnik, elkerülhetetlen, az mindig létezik.¹¹ Igaz, a költségvetés – a tapasztalatok szerint – nem a klasszikus érdekhordozói igényén keresztül, hanem állami kényszer alapján és az állami eszköztár útján érvényesíti akarátát. Az állami érdekhordozó tehát kivételes helyzetű. Az érdekhordozók létezését így e speciális érdeken túlmutatóan érdemes értelmezni és vizsgálni, vagyis áttekinteni azt, hogy azonosítható-e igazi érdekütközés¹². Akár a jövedelemkiosztás, akár a közzététel oldaláról vizsgáljuk a lehetséges konfliktusokat, eljuthatunk olyan körhöz, ahol ez az ütközés – a speciális állami érdekhordozót leszámítva – eltűnik. Ha az ütközés nem létezik (vagy jelentéktelen), a szabályozás szükségessége nem támasztható már alá, így a koalíciós elmélet „kiürül”, mivel immanens elemei hiányoznak. Ez egyenes következményként a klasszikus – nem adószempontból tekintett – számviteli szabályozás szükségességét kérdőjelezheti meg.

**Egy korát megelőző megoldás:
Heinen többcélú mérlegelmélete**

A szakirodalom Heinen többcélú mérlegelméletét sokáig hibásan nem érdekhordozói elméletként értelmezte, holott az érdekhordozói elméletek egy rendkívül fejlett formájáról van szó. Ezt az állítást arra alapozom, hogy Heinen is az érdekhordozói elméletek alapvető kérdéseire helyezi a hangsúlyt, vagyis arra, hogy *kinek szól a pénzügyi beszámoló és hogyan kell ezt megvalósítani, szabályozni*. Mindössze eltérő felületen és más korlátozó tényezők között vizsgálódik. *Heinen nem*

próbálja meg „összehozni”, egyeztetni a koalíciós elméletben megismert módon ütköző érdekeket, hanem tudomásul veszi a különbségeket (vagyis modelljéből kikapcsolja ezt a korlátot), és külön-külön kívánja az egyes igényeket kielégíteni. Ennek az ára jóval több munka, amely egyrészt az elmélet kidolgozásában, másrészt a gyakorlati megvalósításban (elsősorban az adattörzstítés kapcsán) ölt testet. Ezáltal Heinen elméletével átlép a koalíciós elmélet korlátain, és annak egy sor problémáját megoldja.

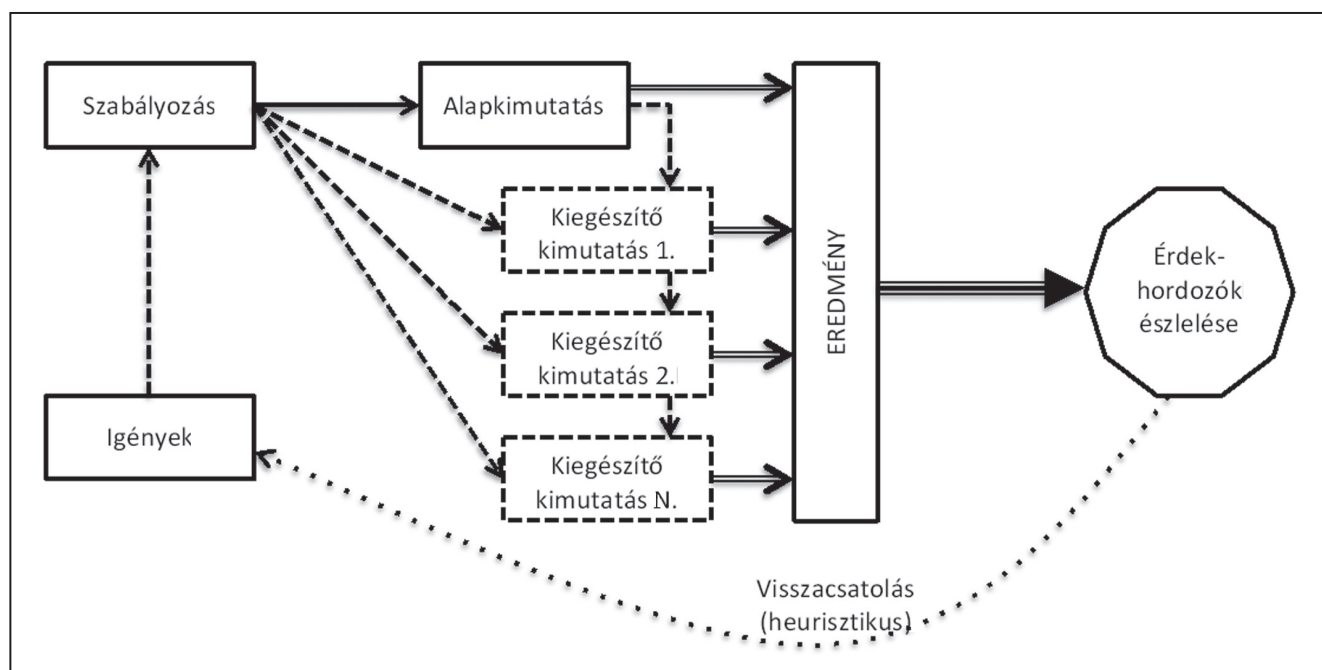
Heinen az elméletét két lépcsőben dolgozta ki. Heinen elméletének első (kiemelt jelentőségű) eredménye az, hogy belátja: a pénzügyi kimutatások szabályrendszerének összeállítása rosszul strukturált

csak egyfajta heurisztikus szabályrendszer kialakítása vezethet eredményre.

A módszertant Heinen úgy képzei el, hogy a célokat részcélokra bontja, és ezeken keresztül módosít – ez az első lépés. A heurisztikus módszertan második fontos lépése a visszacsatolás. Ennek keretében meg kell ítélni: kielégíti-e az igényeket a megalkotott szabályrendszer. Ha nem, akkor módosítani kell. Maga a módszertan kézenfekvő, és Heinen érdeméért kell említeni, hogy belátta: ezt a szemléletet sikeresen lehet alkalmazni a számvitel szabályozásában is. Ez a heurisztikus módszertan megtalálható – szinte tiszta formájában – a mértékadó standardalkotók szabályozási folyamataiban (3. ábra).

3. ábra

Heinen szabályozási modellje

probléma. Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy egyfelől egyértelműen nem határozható meg pontosan az adatszükséglet, illetve a szabályrendszer kialakítása során ez egymással ellentétes követelményeket eredményez, másfelől pedig egyszerűen olyan sok választási és döntési lehetőség van, hogy azokat nem lehet feltárni, így nem lehet a helyzetet jól strukturált problémaként kezelni. Röviden: nincs mindenki számára üdvöztető megoldás.

Heinen elméletének második lépésében a technikai megvalósításra fordította a figyelmét. Belátja azt, hogy egyetlen szabályrendszer szerint elkészített pénzügyi kimutatás nem láthatja el sikeresen adatokkal az érdekhordozókat. Kifejti, hogy a kimutatások kialakításának módszertana sem lehet „előreszabályozás”, hanem

Az elmélet megfogalmaz három konkrét gyakorlati megoldást is:

A világosság javítása

A világosság javításánál Heinen elsősorban tagolástani¹³ problémákat fejteget. Javaslati szerint szükséges lehet az egyes kötelezően előírt jelentéssorokat tovább tagolni.¹⁴

Érdemes megjegyezni, hogy Heinen nem beszél „kötelező” sorok összevonásáról (elhagyásáról), holt esetenként éppen ez vezethet a világosság növeléséhez. A továbbtagolás megoldható magában a kimutatásban, de a részletezés – a mai gyakorlat szerint – elvégezhető a kimutatásokhoz csatolt kiegészítő megjegyzésekben is.

A kiegészítő megjegyzések részletezése

A kiegészítő megjegyzések bemutatásával Heinen igyekszik elérni olyan jelenségek magyarázatát, amelyek az alapkimutatásokból¹⁵ nem olvashatók ki. A kiegészítő megjegyzések két típusát különbözteti meg: a kiegészítő kimutatásokat és a szabad formátumú megjegyzéseket. A kiegészítő kimutatások Heinennél általában *mozgásokat* írtak le. A következő kimutatásokat nevesíti: tőkeforgalmikimutatás, mozgásmérleg, alapváltozás-kimutatás, cash flow-kimutatás. Ezek közül a kimutatások közül „csak” a cash flow került át a mai gyakorlatba, ez viszont alapkimutatássá vált.

Többszörös mérlegkészítés

Ez a megfontolás képezi Heinen elméletének magját. Heinen álláspontja szerint az *érdekhordozók közötti konfliktusok nem feloldhatók, és erre nem is kell feltétlenül törekedni*. Ennek következtében csak úgy lehet kívánatos szinten megvalósítani az adatszolgáltatást – így a pénzügyi kimutatások is csak akkor hasznosak –, ha nem egyetlen pénzügyi kimutatás készül. Az elmélet megoldása szerint *egy alapkimutatás mellett több kiegészítő kimutatást is kell készíteni*. A kiegészítő mérlegek – Heinen felfogásában – olyan adatokat tartalmaznak, amelyek nem olvashatók ki közvetlenül az alaplémérlegből. Ezek a kiegészítő kimutatások *egy vagy több konkrét érdekcsoport* informálását szolgálják, de nemcsak nekik áll a rendelkezésükre, hanem ezek a kimutatások is *nyilvánosak*.

A speciális pénzügyi kimutatásokra példák az alábbi értékek kidolgozását célzó dokumentumok (Baricz, 1999): hitelfizetési képesség (adósságfedezet) megállapítása, nyereségelosztás, adózás, részesedéértékelés, teljesítőképesség (teljesítmény) értékelése.

Heinen elméletében nem konkrét célokat jelölt meg, hanem bemutatta azokat a lehetőségeket, amelyek alapján kimutatások készíthetők:

- *kereskedelmi mérleg (alapkimutatás)*: Heinen felfogásában (módosított) múltbéli bekerülési értékre épített, ennek következtében a realizált eredményt kimunkáló pénzügyi kimutatás,
- *napiérték-mérleg*: az időértékelvet alkalmazó, a vagyont aktuális áron tartalmazó kimutatáscsomag, amely ennek következtében a saját tőke piaci értékét határozza meg úgy, hogy a vagyonnövekmény, illetve a vagyonsökkenés egy része még nem realizált, piaci értékelésből fakadó különbözet,
- *adómérleg*: a konkrét adójogi környezet szabályai alapján összeállított kimutatáscsomag: ez a kimutatás kimondottan az adómegállapításhoz

szükséges értékelési, megjelenítési elvek alapján készül, egyetlen célja az adóalap és az adó kimunkálása,

- *tervmérleg*: Heinen nem részletezi, hogy mit ért pontosan e tervmérleg alatt, de alapvetően két megközelítés képzelhető el:
 - várható (tervezett) adatok alapján összeállított pénzügyi kimutatások,
 - tervezett cash flow alapján összeállított pénzügyi kimutatások.

Az elméletből levezethető (bár az nyíltan ezt nem követeli meg), hogy feltárja az alaplémérleg és a kiegészítő mérlegek (pontosítva a megnevezést: kiegészítő kimutatások) közötti kapcsolatot, vagyis az egyes kiegészítő kimutatások kapcsolatát az alaplémérleggel formalizálni kell (le kell vezetni).

A kiegészítő kimutatások listája tetszőlegesen bővíthető, egy újonnan bevezetett kimutatásnál mindössze az alaplémérleggel való kapcsolatot kell megadni (formalizálni). Ez a kapcsolatteremtés adja meg a felfogás igazi erejét: tisztázza, hogy egy alapvető szemléletből kiindulva egy másik szemlélet mennyiben tér el, és ennek következtében *értelmezi a különbségeket*.

Érdeemes észrevenni, hogy az elmélet *nem keveri az értékviszonyokat*, vagyis tiszta, *egységes értékelési elvek* mellett állítja elő a pénzügyi kimutatásokat. Megjegyzem, hogy a jelenlegi számviteli gyakorlat (tekintsünk bármely rendszert) nem valósítja meg az egységes elvek mellett történő értékelést, és *keveri az egyes elveket* az adott kimutatáson belül. A megoldások abban különböznek, hogy az értékkülönbségeket elkülönítik (pl. magyar szabályozás), vagy nem különítik el (pl. IFRS).

Még egy kérdést kell tisztázni az elmélettel kapcsolatosan. *Miért* éppen egy múltbéli *bekerülési áron* mérő, és a realizált eredményt kimunkáló kimutatást állítunk a központba? Más megoldás nem képzelhető el? Véleményem szerint a jelenlegi gazdasági gondolkodás mellett *nem praktikus* más szemléletű kimutatást a középpontba helyezni. Az érdekhordozók között létezik legalább egy megkerülhetetlen: ez pedig az *adóztatási feladatokat ellátó és a túlzott tőke kivonás fölött őrködő állam*. Az világos, hogy a jövedelemadók – néhány kivételtől eltekintve – a realizált jövedelemen alapulnak. Ugyanez igaz a jövedelemelosztásra: a modern jogrendszerek így vagy úgy, de védik a társasági tőkét, és ezen keresztül a hitelezőket.¹⁶ A szabályozó a tulajdonosok között felosztható vagyont meghatározása során is a már realizált értékekből indul ki, nem ritkán azokat még tovább korlátozva: a pénzügyi kimutatások elkészítésének egyik célja a tulajdonosok között felosztható jövedelem számszerűsítése.

Ezek alapján világos, hogy egy múltbéli bekerülési értékre felépített kimutatás kidolgozása és bemutatása hasznos és szükséges. Ennek következtében egyetértek azzal, hogy Heinen ezt a kimutatást állította a középpontba, hangoztatva, hogy önmagában ez még nem elegendő.

Az elmélet megoldja a hagyományos elméletek azon alapproblémáit is, hogy *milyen áron kell értékelni*. Először azt kell eldönteni, hogy mire kívánjuk felhasználni az adott kimutatást, majd a cél ismeretében *választunk kimutatást* (és nem értékelési elvet).

Baricz rámutatott arra, hogy Heinen elmélete világosan kidolgozott: választ ad az értéktani és a tagolástani kérdésekre. Baricz arra is kitér, hogy a kimutatások elkészítéséhez szükséges munkamennyiség olyan nagyságrendű, hogy a gyakorlati megvalósítás még nem lehetséges, illetve az várat magára. Ez utóbbi megállapítást azóta – legalábbis részben – sikerült cáfolni. Egy korábbi kutatás rámutatott: tervezhető olyan adatszerkezet, amely a Heinen által lefektetett elveknek megfelel (Lakatos, 2009; Lakatos – Hős, 2008).

Egy posztmodern megoldás: kritikus számviteli felfogás

Általános jelenség, hogy a vállalati érintettek körét bővítik, tudomásul véve, hogy a kapcsolat nem csak egyértelmű tulajdonos vagy hitelező típusú nexuson keresztül értelmezhető. Kétségtelen, hogy évtizedes késéssel, de ez a kiterjesztő szemlélet a pénzügyi beszámolóval kapcsolatosan is megjelent. Egyre több kutatás születik, amely az érdekhordozók körének kibővítését célozza. Ennek egyik kutatott és elméleti alappal kidolgozott megjelenése, egyben a számvitel fejlődésének egyik irányvonalaként az úgynevezett kritikus számviteli felfogás (critical accounting). Az elmélet korai képviselői szerint a számvitelnek meghatározó szerepe van abban, hogy rendezze a vállalkozás, illetve a munkavállalók, fogyasztók és a közvélemény közötti konfliktusokat (Neimar, 1986). Az irányzat két számviteli terület összeolvadásából alakult ki, a szociál számvitelből¹⁷ (social accounting) és a „közérdek számvitelből” (public-interest accounting). E két számviteli felfogás az alábbi problémák megoldását célozza:

- *szociál számvitel*: az externális hatásokat kívánja meg beépíteni a pénzügyi kimutatásokba úgy, hogy ezek a kimutatások a társadalmi költségeket (is) bemutassák. (Például egy olyan szennyezés költségét, amely magánál a szennyezőnél nem jelentkezik.)
- *közérdek számvitel*: inkább egy törekvésnek tekinthető, mint irányzatnak; annak megvalósítását tűzi ki célul, hogy azok számára is álljanak rendelkezésre

kezésre érhető pénzügyi adatok ingyenesen, akik ezt nem tudják megfizetni, illetve értelmezni (kisvállalkozások és magánemberek).

A kritikus számvitel elfogadja a konfliktusalapú nézőpontot: tisztában van az érdekkülfordulásokkal, és ezek következményeivel is számol.

Már Heinen is kitekintett elméletében a „kézenfekvő érdekhordozókon” túlra, amikor a szociál mérlegek összeállításának lehetőségeit vizsgálta. Egy vállalkozás nyilvánvalóan hat *tágabb környezetére*, és ennek a „tágabb környezetnek” is vannak adatigényei. A probléma ezekkel az igényekkel az, hogy közvetlenül nem a vállalkozásnál jelentkeznek, így kielégítésük nem feltétlenül biztosított.

Brown is összefoglalja cikkében ezt a nehezen kezelhető problémát. Kimondja, hogy a számviteli szakma feladatai nem korlátozódnak az adat „szállítására”, hanem feladata az is, hogy a marginalizálódott vagy a nehezen érvényesíthető érdekek kielégítése is megtörténjen (Brown, 2009). Rámutat továbbá arra, hogy a klasszikus számvitel monologikus: csak adatokat közöl igaz és valós szemléletben. Felteszi a kérdést, hogy ez hasznos-e így, és feszegeti, hogy az a bizonyos „valós szemlélet” kinek a szempontjából valós. Kiemeli, hogy nem tisztázott, ki a konkrét csoport a szemlélet mögött (view from no-one). Solomons amellet érvel, hogy a számvitelnek a tényeket kell tükröztetnie, a szakmának a tényeket kell szállítania, a központi rendezőelvnek pedig a *semlegességnek*¹⁸ kell lennie. Ezeket az adatokat a szereplők felhasználhatják döntéseik meghozatalakor. Már saját kutatásai alapján is be kellett látnia: a szakmának nagyon kevés érdeke fűződik ahhoz, hogy olyan szempontokat, mint a fogyasztóké és munkavállalóké, figyelembe vegye. Így maradnak üres területek. Watts és Zimmermann azt állította, hogy a számviteli adat nem más, mint egy áru, így a piaci viszonyok – az általános szabályok szerint – meghatározzák, hogy milyen adatokat kell előállítani és kinek. Bebizonyosodott, hogy ebben a helyzetben egyértelműen a tőkebefektetők érdekei érvényesülnek (Watts – Zimmerman, 1986). Ebben a hagyományos (monologikus) felfogásban tehát egy adott érdekcsoport (amely az angolszász rendszerekben a befektetői csoport) felülkerekedik. Ennek az egyoldalúságnak többek szerint¹⁹ a megoldása a *dialogikus* szemlélet lehet, amelynek sarokpontjai a következők:

- a *különböző* ideológiai megközelítések *elfogadása*,
- a *kvantitatív* adatok egyeduralmának *megtörése*,
- annak *elfogadása és kezelése*, hogy az egyes számítások *szubjektívek* vagy vitathatóak lehetnek,
- a *nem számviteli szakemberek* számára való *közlés* megoldása,

- biztosítani minden érdekhordozó bevonását a döntéshozatali folyamatba,
- figyelemmel kell lenni a kiegyenlítetlen erőviszonyokra,
- a dialógikus számvitelhez szükséges intézményi változtatásokat ki kell kényszeríteni,
- ellen kell állni a monologikus számvitel további terjedésének.

Brown az alapvető felfogásbeli különbségeket a 3. táblázattal illusztrálja.

filozófiai fejtegetésekbe bonyolódnak. Emellett – álláspontom szerint – a számvitel egyik leglényegesebb tulajdonságát, az egzakttságát kezdi ki, puhítja fel a kritikus számvitel törekvése, mivel nem tisztázza a módszertant.

Az sem egyértelmű, hogy a szemlélet egyik alapjának tekintett párbeszéd (dialógus) miként valósul meg, mit jelent pontosan („kik beszélgetnek?”). Ennek ellenére az elmélet néhány meglátása releváns és előremutató:

3. táblázat

Alapvető felfogásbeli különbségek

Jellemző	Monologikus megközelítés	Dialogikus megközelítés
Ismeretelméleti alap	Az ismeret minősége mérhető: alá-fölrendeltség egy adott skálán.	Szociokonstruktív: az ismeret csak adott környezetben értelmezhető. Nyitottság a kritikára.
Az emberek	Közgazdaságilag racionális emberek: racionális elvek alapján döntenek, saját hasznosságukat maximalizálják mint egyéni fogyasztók.	Politikailag racionális emberek: az egyéni és a közösségi célokat is figyelembe veszik, a fogyasztáson túl több tevékenységük, kapcsolatuk és szerepük van, ideológiai irányultsággal rendelkeznek.
A vállalkozások, szervezetek	A lényeg a profit maximalizálása, részvényes- (tulajdonos-) központúak.	Politikai gazdaságosságot értelmeznek. Többhangúak. Sok szereplő befolyásolja a cég lépéseit (pl. részvényesek, munkavállalók, szállítók, helyi közösségek). Konfliktusok és koalíciók vannak az egyes szereplők között.
A szereplők céljai és preferenciái	Adottnak feltételezett (exogén).	Formált és a többi szereplővel – társadalmi érintkezés következtében – kialakított (endogén).
Társadalmi kapcsolatok	A hangsúly a személytelen piaci kapcsolatokon van.	A hangsúly a társadalom független szereplőin van, akik különféle szerveződések tagjai.
Intézményi keretek	A magán- és a közjogi intézmények elkülönítése egyértelmű.	A határ a magán- és a közjogi intézmények között kevésbé egyértelmű, a hangsúly az intézményi pluralizmuson és a párbeszédén van.
Analitikus megközelítés	Elméletileg zárt modellekre épül, gyakran formalizált, a szabályok egyértelműek. A kutató az optimális megoldást keresi.	Nyitott megközelítés. Nem az egyetlen jó megoldást keresi, hanem az érdekhordozók szempontjából elérhető kedvező lehetőségeket kínálja.
Az elemzés szokásos szintje	Egydimenziós és erősen aggregált.	Nem aggregált, többdimenziós és nyílt végű.
Kutatási megközelítése	Önálló diszciplína, a neoklasszikus közgazdaságtan dominanciája, a szakma képviselőinek egyeduralma.	Inter-, multi-, transz- és posztdiszciplináris megközelítések. Több terület képviselői dolgoznak együtt.
A racionalitás	Technikai és instrumentális. A hangsúly az előrejelzésen van. Extrém értékek keresése.	Heurisztikus úton meghatározott.
Adathalmaz	Jól definiált.	Nem jól definiált (flexibilis). Több tényezőtől függ.
Minőségbiztosítási folyamat	Zárt rendszer – bizonyítvánnyal rendelkező tudományterületi szakértők.	Kibővített közösség – transzdiszciplináris, több paradigmát elfogadó megközelítés.
Cél	Konkrét válaszok előre feltett kérdésekre.	Vita, diszkusszió, dialógus, minél szélesebb kör bevonásával. Nem feltétlenül előre feltett kérdések megválaszolása.
A szakértők	Tudományos alapossággal válaszokat készítenek a döntéshozók részére. Egyoldalú módszertan, nem vesznek tudomást az ismert ellentmondásokról.	A módszertanban nyitott. Szkeptikusan fogadja az „egyetlen igazság” jellegű válaszokat. Elfogadja a bizonytalanságot és elismeri, hogy nem minden magyarázható meg.

Jelenlegi ismereteink alapján egyelőre a *kritikus számviteli megközelítés* egy illuzórikus modellnek tűnik. A kapcsolódó módszertan túl képlékeny, a felállított elvek pedig inkább egy optimális elvárás, mint egy megvalósítható helyzetet tükröznek, néhol zavaros

- *többcélúság*: egy bizonyos szempontrendszer egyik csoportnak, míg egy másik szempontrendszer egy másik csoportnak lehet hasznos, vagyis nem feltétlenül kell törekedni minden érdekhordozói csoport kielégítésére egyetlen kimutatáscsomagban,

VEZETÉSTUDOMÁNY

- *marginális csoportok*: vannak olyan csoportok, amelyeknek szükségük lehet adatokra a vállalkozásról, de képtelenek érdekeiket érvényesíteni vagy azért, mert a vállalathoz közvetlenül sehogy sem kapcsolódnak, vagy mert szervezetlenek, erőtleneek,
- *kommunikáció*: léteznek olyan érdekhordozók, akik nem szakemberek, és számukra is biztosítani kell a pénzügyi kimutatások értelmezését²⁰.

Az érdekhordozói elméleti lehetséges kiürülése – egy magyar bizonyíték

A hazai szabályozás a koalíciós elmélet talaján nyugszik, annak megfelelő részletezettségű és bonyolultságú. Gyakran lehet találkozni olyan véleményekkel, hogy a pénzügyi beszámolás szabályozása jelen formájában szükségtelen lehet.²¹ Bár a hazai számviteli szabályozás jelenlegi formájának a szükségessége vagy szükségtelensége még nem képezte átfogó vizsgálat tárgyát, a téma kapcsán elgondolkodtató három 2009-es kutatási eredményem (részletesen lásd Lakatos, 2009), amely a magyar vállalkozások érdekhordozóit vizsgálta. Az egyik eredmény az egyes piaci szereplők által érzékelt „érdekhordozói fontossági sorrendet” vette górcső alá. A 152 elemszámú vállalati minta alapján a következő sorrend alakult ki²²:

1. tulajdonosok,
2. menedzsment,
3. bankok,
4. állam,
5. üzleti partnerek.

A másik eredmény – az összes társaságiadó-bevallást benyújtó vállalkozás mérlegadatait alapul véve és egy kb. 350 ezer darabos mintával (!) számolva – azt bizonyította, hogy a vállalkozások jelentős hányada nem is rendelkezik a klasszikus értelemben vett hitelezői szereplővel²³; természetesen a számoosság, és nem a piaci erő alapján. A bizonyítást akként végeztem, hogy megfigyeltem, hogy az árbevétel és a mérlegfőösszeg alapján melyik pillanatban kezd a mintában elválni a nulla értéktől²⁴ a rövid lejáratú kötelezettség szállítótartozás nélkül, majd szállítótartozással együtt, és vizsgáltam, mi történik a kötelezettségekkel ugyanebből a szempontból. Az eredmény a következő kategóriákhoz és táblázatokhoz (5. és 6. táblázat) vezetett.

Mélyebb elemzés nélkül is világosan látszik: a hitelezői érdek létezése meglehetősen differenciált.

A kutatás harmadik eredménye azt mutatta meg, hogy a kisebb vállalkozások (1-2 kategória) döntő többségénél a tulajdonos és a tényleges menedzsment „egybeesik”.

4. táblázat

A vállalkozások szegmentálása a mintában

0	Mérlegfőösszeg-csoport jele Nem értelmezhető	Árbevétel-csoport jele 1
1 – 10 000	1	2
10 001 – 50 000	2	3
5000 – 100 000	3	4
100 001 – 250 000	4	5
250 001 – 500 000	5	6
500 001 – 2 500 000	6	7
2 500 001 – 12 500 000	7	8
12 500 001+	8	9

A három eredmény és a koalíciós elmélet „konfliktushányos” helyzetét összefésülve logikai alapon eljuthatunk arra a következtetésre, hogy a szabályozás koalíciós elméleti alapokon nyugvó szükségessége megkérdőjeleződik a szóban forgó vállalati körnél; *nehezen azonosítható valós külső érdekhordozó*.

Következtetések

Az elméletek evolúciójának áttekintése után felmerül a kérdés, hogy a számviteli érdekhordozókhöz kapcsolódó gondolatok hová is jutottak el az elmúlt körülbelül kétszáz évben, a felvázolt evolúció milyen üzenetet hordoz, milyen eredményt hozott.

Levonható az a következtetés (üzenet), hogy minden számviteli rendszernek és az azt támogató szabályozásnak rögzítenie kell, hogy *kinek* az információigényét kívánja meg kielégíteni, és mi ennek az indoka; egyébként megbukik. Ez a bukás általában a legitimitáció elvesztésén keresztül jelentkezik, vagyis az érdekhordozók „érdektelenségében” ölt testet: még ha az adminisztratív kényszer miatt el is készülnek a beszámolók, azok hasznosítása elmarad, és más, alternatív kimutatások fogják betölteni azt a szerepet, amelyet egyébként a pénzügyi beszámolónak kellene.

A szabályozónak (a számvitelnek és a számviteli szabályozásnak keretet adó jogrendszernek is) figyelemmel kell lennie arra, hogy létezése az érdekhordozók közötti konfliktus feloldása, mederbe szorítása miatt indokolt. Így a szabályozásnak mindig a valós érdekek és a közöttük kifeszülő konfliktusokra kell választ adnia. Ez egyfelől a konfliktusok tudományos alaposságú vizsgálatát igényli, másfelől az érdekhordozói adatigények feltárására is szükség van. Ezek nélkül a szabályozás célját nem tudja kielégíteni és kudarca – az eddigi tapasztalatok szerint – borítékolható.

Mediánok nullától „elválása” adott vállalatkategóriákban

Elváltak 0-tól a következő percentilisben	Árbevétel-kategória								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
5%	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, M*, -	-, M*, -	-, M*, -
10%	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, M*, -	-, M*, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -
15%	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, M*, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -
20%	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, M*, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -
25%	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -
30%	-, -, -	-, -, -	-, M*, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -
35%	-, -, -	-, -, -	-, M*, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -
40%	-, -, -	-, -, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -
45%	-, -, -	-, -, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, H*	-, M, H*	-, M, -
50%	-, -, -	-, -, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, H*	-, M, H*	-, M, H*	-, M, -
55%	-, -, -	-, -, -	-, M, -	-, M, -	-, M, H*	R*, M, H	R, M, H	R, M, H*	R*, M, -
60%	-, -, -	-, M*, -	-, M, -	-, M, -	R*, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R*, M, H*
65%	-, -, -	-, M*, -	-, M, -	-, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H*
70%	-, -, -	-, M, -	-, M, -	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H*
75%	-, -, -	-, M, -	-, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H*
80%	-, M*, -	-, M, -	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H
85%	-, M, -	-, M, -	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H
90%	-, M, -	R*, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H
95%	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H

Darab N	61 913	133 108	84 946	24 899	22 925	10 251	9 957	2 264	569
Halmazva	61 913	195 021	279 967	304 866	327 791	338 042	347 999	350 263	350 832

R: rövid lejáratú nem tulajdonosi kölcsön és hitel elváltak nullától,
M: R + szállítói kötelezettség a csoporton belül elváltak nullától,
H: hosszú lejáratú nem tulajdonosi hitel és kölcsön elváltak nullától

Mediánok nullától „elválása” adott vállalatkategóriákban

Elváltak 0-tól a következő percentilisben	Mérlegfőösszeg-kategória							
	1	2	3	4	5	6	7	8
5%	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, -, -
10%	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, -, -	-, M*, -	-, M*, -	-, M*, -	-, -, -
15%	-, -, -	-, -, -	-, M*, -	-, M*, -	-, M*, -	-, M*, -	-, M, -	-, -, -
20%	-, -, -	-, -, -	-, M*, -	-, M*, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M*, -
25%	-, -, -	-, M*, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M*, -
30%	-, -, -	-, M*, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -
35%	-, -, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -
40%	-, -, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, H*	-, M, -
45%	-, -, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, H*	-, M, H*	-, M, -
50%	-, -, -	-, M, -	-, M, -	-, M, -	-, M, H*	R*, M, H	R*, M, H	-, M, -
55%	-, -, -	-, M, -	-, M, H	-, M, H*	-, M, H	R, M, H	R*, M, H	-, M, H*
60%	-, -, -	-, M, -	-, M, H	-, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	-, M, H*
65%	-, M*, -	-, M, -	R*, M, H	R*, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H*
70%	-, M, -	-, M, H*	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H
75%	-, M, -	R*, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H
80%	-, M, -	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H
85%	-, M, -	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H
90%	-, M, -	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H
95%	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H	R, M, H

Darab N	197 318	84 021	22 904	18 939	8 735	9 119	2 453	758
Halmazva	197 318	281 339	304 243	323 182	331 917	341 036	343 489	344 247

* A csillag jelentése: elváltak 0-tól, de 1% alatt marad (elhanyagolható)

R: rövid lejáratú nem tulajdonosi kölcsön és hitel elváltak nullától,
M: R + szállítói kötelezettség a csoporton belül elváltak nullától,
H: hosszú lejáratú nem tulajdonosi hitel és kölcsön elváltak nullától.

VEZETÉSTUDOMÁNY

Az érdekhordozói elméletek rámutattak: a szabályozás a konfliktusokon alapszik. Amennyiben ez a konfliktus hiányzik, akkor át kell gondolni, hogy miként történjen a szabályozás. Azokban a rendszerekben, ahol a vállalkozások nagyobb csoportját tekintve az állami érdekhordozón kívül más extern érdekhordozó nem létezik, felmerülhet az igény arra, hogy az állami adatigény kielégítését célzó adószámvitel mellett további szabályozott rendszereket ne működtessenek az adott vállalati körre. Ez megtakarítást jelenthet az érdekhordozóknak pénzben és időben is. Ez megkívánja a vállalkozások megfelelő szegmentálását és értelemszerűen csak országról országra külön határozható meg.

Lábjegyzet

- ¹ Csak néhányat kiragadva: (Baricz – Róth, 1997), (Nobes – Parker, 2006), (Watts – Zimmerman, 1986), (Wolk – Dodd – Rozycki, 2008). Hosszan folytatható lenne a felsorolás.
- ² A továbbiakban a nemzetközi szintéren elfogadott pénzügyi kimutatás szókapcsolatot alkalmazom.
- ³ A hivatkozott mű a rendelkezésre álló kutatásokat, anyagokat foglalja össze. A kidolgozó(k) személye a mai napig nem tisztázott, feledésbe merült.
- ⁴ Elemző összehasonlításukat lásd: (Lakatos, 2009).
- ⁵ Bár formálisan helyettesíthető lenne saját tőkével, ezt mégsem a vállalkozás saját tőkéjeként értelmezték (hanem a tulajdonos vagyonának tekintették).
- ⁶ *Mértékadó szabályozóra* elfogadott fogalom nincs, azonban a számviteli szakma egységesnek mutatkozik abban, hogy a két legjelentősebb hatást gyakorló számviteli szabályozó szervezetet tekinti „mértékadónak”. Ezek az IASB (International Accounting Standard Board) és a FASB (Financial Accounting Standard Board). Megjegyzem, hogy a két szervezet idén ünnepli annak a megállapodásnak tízéves évfordulóját (úgynevezett Norwalk Agreement), amely a két szervezet szabályozó tevékenységének egységesítését tűzte ki céljának, s melynek következményeként reális lehetőséggé válhat – persze évtizedekben mérhető távolsággal – az egységes, majdnem globális hatókörű számviteli szabályozás (IASB and FASB, 2002).
- ⁷ Az angolszász országokban ezek az érdekütközések hasonlóak, de kissé más „súlyozással” jelennek meg (Nobes – Parker, 2006).
- ⁸ Beyer kimutatta azt is, hogy az előre jelzettől fölfelé eltérő tényadatok kevesebb negatív hasznossággal jártak.
- ⁹ A befektetés felszámolása, a részesedésük értékesítése ennek a leggyakoribb „megjelenési formája”.
- ¹⁰ Akkor is, ha a szabályozás a szakma kezében van (klasszikusan ilyenek az angolszász számviteli rendszerek), a kikényszeríthetőség (enforcement) végső soron mindig állami segítséget igényel, annak természete miatt.
- ¹¹ Benjamin Franklin örökzöld megállapítását idézve 1817-ből: „In this world nothing can be certain, except death and taxes.”
- ¹² Példaként: Egy hitellel vagy jelentékeny szállítóállománnyal nem rendelkező családi vállalkozásnál is kétségtelenül ott az állami érdek az adókon keresztül. Ezenkívül azonban más külső (!), valós érdekelt nem igazán azonosítható.
- ¹³ Ez leegyszerűsítve azt jelenti, hogy milyen struktúrában mutatjuk be a vagyont és a képződött jövedelmet.

- ¹⁴ Például: a tárgyi eszközök tovább-bontása aszerint, hogy az jogilag tehermentes saját tulajdon, jelzáloggal terhelt, lízingelt stb.
- ¹⁵ 1975-ben alapkimutatásnak tekintett dokumentumok: a mérleg és az eredménykimutatás adattartalmával megegyező dokumentumok.
- ¹⁶ ...a tulajdonosoktól; a túlzott tőkekievontástól.
- ¹⁷ Ez már Heinennél is megjelent, bár nem teljesen azonos formában.
- ¹⁸ Semlegesség alatt általában azt értjük, hogy a közzétett információk torzításmentesek, valamint azt, hogy az információkat nem lehet úgy válogatni (esetleg manipulálni), hogy azok a döntéshozókat egy előre meghatározott cél irányába „tereljék”.
- ¹⁹ Brown 2008 cikke alapján: Baber (1988), Chambers (1994), Davies (2005), Day (1998).
- ²⁰ Ezt maguk a mértékadó számviteli rendszerek sem vállalják fel. Feltételezik, hogy az olvasó megfelelően képzett, illetve megfelelő időt tölt el a kimutatások tanulmányozásával.
- ²¹ Ez a vélemény a jogalkotás oldaláról is erőteljesen mutatkozik a közelmúltban. A normaalkotók „adminisztrációsökkentő” jogszabályokkal egyre-másra próbálták meg ennek a társadalmi nyomásnak eleget tenni.
- ²² A fenti sorrend létezését Wilcoxon előjeles rangpróbával lehetett igazolni, 95%-os szignifikanciaszint mellett.
- ²³ A bizonyított hipotézis így szól: „Létezik a vállalkozásoknak olyan, a nagyság szempontjából meghatározott csoportja, amelynél a klasszikus hitelezői érdekhordozó nem létezik.”
- ²⁴ Tehát nem azt vizsgáltam, hogy mikor válik jelentőssé, hanem hogy egyáltalán mikor jelenik meg a téma.

Felhasznált irodalom

- Baricz R.* (1999): Mérlegtan. Budapest: Aula Kiadó
- Baricz R. – Róth J.* (1997): Könyvvitel. Budapest: Aula Kiadó
- Beyer, A.* (2008): Financial analysts ‘forecast revisions and managers’ reporting behaviour. *Journal of Accounting and Economics*, 46, p. 2–3.
- Boesso, G. – Kumar, K.* (2009): Stakeholder Prioritization and Reporting: Evidence from Italy and the US. *Accounting Forum*, 33
- Brown, J.* (2009): Decmocracy, sustainability and dialogic accounting technologies: Taking pluralism seriously. *Critical Perspective on Accounting*, XX (3), p. 313–342.
- Chikán A.* (2003): Vállalatgazdaságtan. Budapest: Aula
- Goldberg, L.* (1965): *An Inquiry Into the Nature of Accounting*. New York: American Accounting Association
- Heinen, E.* (1978): Supplemented Multi-Purpose Accounting. *The International Journal of Accounting*, 14 (1), p. 1–15.
- Holtahusen, R. – Leftwich, W.* (1983): The Economic Consequences of Accounting Choice: Implications of Costly Contracting and Monitoring. *Journal of Accounting and Economics*, Aug, p. 82–106.
- IASB and FASB* (2002): *Norwalk Agreement*. Norwalk
- Jensen, M. – Murphy, K.* (1990): Performance pay and top-management incentives. *Journal of Political Economy*, 98 (2)
- Lakatos L.* (2009): *A számvitel szabályozása, és a pénzügyi kimutatások hasznosságának megítélése*. PhD-értekezés. Budapest

- Lakatos L. P. – Hős A.* (2008): Számvitelszervezés. Budapest: Alula Kiadó
- Malasics A.* (1996): Számviteli információs rendszer adatvetületének tervezési alapvetése. Budapest: BKE
- Merino, B.D.* (1993): An Analysis of the Development of Accounting Knowledge: A Pragmatic Approach. Accounting, Organizations and Society, III (4), p. 163–185.
- Neimar, M.* (1986): Marginalizing the Public Interest in Accounting. Advances in Public Interest Accounting, 1 (4), p. 9–14.
- Nobes, C. – Parker, R.* (2006): Comparative international accounting. Harlow: Pearson
- Paton, W.A.* (1922): Accounting Theory. Chicago: Accounting Studies Press
- Ross, S.* (1979): Disclosure regulation in financial markets: implications of modern finance theory and signalling theory. New York: McGraw-Hill
- Samuelson, P. – Nordhaus, W.* (2005): Közgazdaságtan. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Staubus, G.* (1961): Accounting to Investors. Los Angeles: University of California Press
- Vatter, J.V.* (1947): The Fund Theory of Accounting and Its Implications for Financial Reports. Chicago: University of Chicago Press
- Varian, H.R.* (2008): Mikroökonómia középfokon. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Watts, R.L. – Zimmerman, J.L.* (1986): Positive accounting theory. New Jersey: Prentice-Hall
- Wolk, H.I. – Dodd, J.L. – Rozycki, J.J.* (2008): Accounting theory. Los Angeles: Sage
- Cikk beérkezett: 2012. 2. hó
Lektor vélemény alapján véglegesítve: 2012. 4. hó
-

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Makó Csaba, egyetemi tanár, Szent István Egyetem, tudományos tanácsadó MTA TK Szociológiai Intézet; **Illéssy Miklós**, tudományos segédmunkatárs, MTA TK Szociológiai Intézet; **Csizmadia Péter**, tudományos segédmunkatárs, MTA TK Szociológiai Intézet; **Gyulavári Tamás**, egyetemi adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem; **Dr. Benedek Gábor**, egyetemi adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem; **Hegedűs András**, Thesys Labs Kft.; **Pataki Attila**, Thesys Labs Kft.; **Szabó Dániel**, AEGON Magyarország Általános Biztosító Zrt.; **Dr. Kovács Tibor**, PhD, tanszékvezető főiskolai docens, Eszterházy Károly Főiskola; **Dr. Papanek Gábor**, MTA doktor, professzor emeritus, Eszterházy Károly Főiskola; **Papanek Zsuzsanna**, közgazdász; **Lakatos László Péter**, egyetemi tanársegéd, Budapesti Corvinus Egyetem; **Ing. Zoltán Šeben**, PhD., Selye János Egyetem, Komárno; **Dr. Krisztián Béla**, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem

VEZETÉSTUDOMÁNY